

УДК 727:712

О. А. Примачок,

магістр

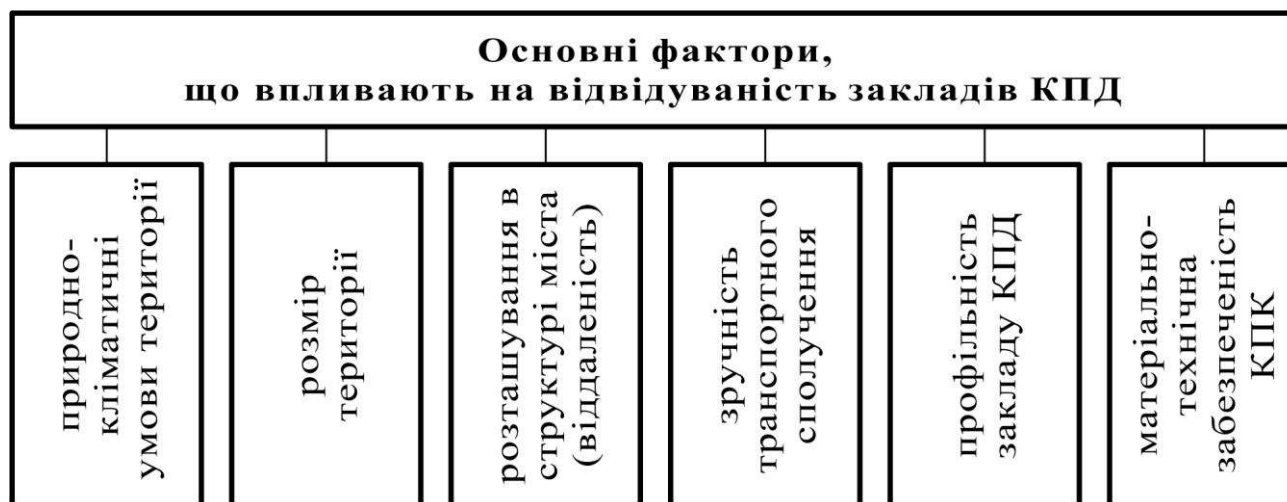
Київський національний університет будівництва та архітектури

РОЗТАШУВАННЯ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СТРУКТУРІ МІСТА

Анотація: у статті розглянуті заклади культурно-просвітницької діяльності (КПД) як підсистема міського середовища та сформовані основні рекомендації щодо їх розташування в структурі міста.

Ключові слова: заклади культурно-просвітницької діяльності (КПД), культурно-просвітницький комплекс (КПК), рекреаційні зони міста.

Існування та розвиток КПК, як і будь-якої громадської будівлі, перш за все залежить від відвідуваності даної установи. Навіть у самій назві «громадські» виражається суть та зорієнтованість даного типу будівель. Адже без попиту та наявності потенціальних відвідувачів діяльність будь-якої громадської установи просто недоцільна. Серед ряду факторів (рис. 1), що впливають на відвідуваність, розташування в структурі міста відіграє одну з провідних ролей. В цьому аспекті раціональне розміщення відображає можливість як найзручнішого та найшвидшого зв'язку з будівлею.

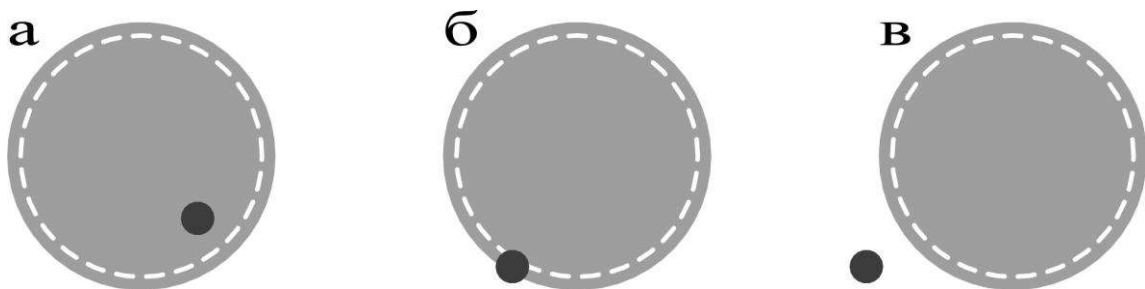
Рис. 1. Основні фактори, що впливають на відвідуваність закладів КПД

Проблема умов розміщення в урбанізованому середовищі потребує особливого розгляду з точки зору інтересів відвідувачів та функціонування досліджуваного закладу. Соціально-економічний процес у сфері культурного обслуговування визначає основні напрямки в області проектування закладів КПД, що відповідають сучасним містобудівним вимогам та перспективним змінам в науково-технічному процесі.

Питання про розміщення розглянуто з урахуванням припущення, що принципи розташування КПК в структурі міста суттєво не відрізняються від принципів розміщення громадських установ у цілому. Розглянемо варіанти розміщення закладів КПК, ґрунтуючись на дослідженнях, проведених у даній галузі раніше.

За радянських часів містобудівна організація громадського обслуговування будувалася на принципі так званої «ступінчатої» системи. Формувалася мережа закладів з жорсткою ієрархією, що мала забезпечити однаковий рівень послуг у всіх населених місцях, незалежно від їх величини. На основі розрахункових даних (місткості та пропускної спроможності), призначення будівлі та частоти її використання (епізодичне, періодичне або щоденне) визначалися радіуси обслуговування [1].

Особливим об'єктом КПК, що сформувався за радянських часів, є Парки культури та відпочинку. Вони займали чільне місце у структурі населених пунктів та відігравали значну роль у наданні соціокультурних та рекреаційних послуг [2]. Основні завдання, що постають для забезпечення нормального функціонування даних об'єктів, є підвищення комфортності та привабливості, а це неможливо без покращення екологічної та естетичної ситуації.

Рис. 2. Принципові схеми розташування ділянки КПК в структурі міста

а – безпосередньо на території міста; б – у приміських зонах; в – на відстані від міста

На основі досвіду будівництва можна виділити три найбільш загальні варіанти розміщення ділянки культурно-просвітницького закладу в структурі міста (рис. 2):

- **безпосередньо на території міста:** в житлових районах, громадських центрах, рекреаційних зонах міста;
- **у приміських зонах** (на межі з містом). Перевагами даного типу розташування є кращі екологічні умови порівняно з центральними районами міста, а недоліками – віддаленість;
- **на відстані від міста** (у садибах, історичних будівлях і заповідниках). Продовжується тенденція влаштування КПК (переважно музейного типу) в середньовічних фортецях, баштах і арсеналах; замських палацових спорудах, замках і резиденціях. Інший напрямок – впровадження культурно-просвітницької діяльності в роботу дитячих таборів, пансіонатів, санаторіїв, що

знаходяться в сприятливих природних умовах, подалі від забрудненого урбанізованого середовища [3].

Розглядаючи перший варіант, і окремий випадок за територіальною ознакою, розташування ділянки КПК *в центральній частині міста*, можна виділити певні переваги. Так розміщення в центрі зумовлює хорошу транспортну доступність, зосередженість великої кількості потенційних відвідувачів та близькість до інших закладів громадського обслуговування. Все це має велике позитивне значення для задоволення культурних потреб населення та формування ансамблю центральної частини міста. Негативні сторони такого розташування, особливо в існуючій переущільненій міській забудові, – труднощі у забезпеченні ділянок відповідних розмірів для розміщення повноцінної рекреаційної зони та подальшого розширення будівлі, а також у необхідності перетину існуючих транспортних комунікацій, що призводить до розвитку будівлі за вертикаллю. Виходом з даної ситуації може бути розміщення закладів КПК прилеглими до міського та районного парків, що виконуватимуть функцію рекреації, а також використання багаторівневих транспортних розв'язків.

Прикладом розташування в структурі міста може слугувати Будинок культури у місті Фірміні, Франція, арх. Ле Корбюзьє (рис. 3, а). Знаходячись неподалік від історичного центру міста, будівля зайняла чільне місце у системі надання соціокультурних послуг. Вдале вирішення комунікаційних зв'язків дало змогу створити єдиний пішохідний простір, що сполучає Будинок культури зі спортивною зоною та церквою (яка також була запроектована Ле Корбюзьє). Створення такого комплексу сприяє всебічному (як фізичному, так і духовному) розвитку особистості.

В центрах міст, особливо крупних, у зв'язку з дефіцитом та дорожнечею міських територій, а також для раціонального їх використання останнім часом досить активно почали використовувати підземний простір. Повне або часткове розміщення закладів КПК під землею – досить поширений прийом об'ємно-планувальних рішень, особливо часто вони використовуються для організації музеїв, центрів мистецтв тощо – закладів, котрі гостро не потребують природного освітлення [4].

Розміщення КПК *в приміських зонах* може відбуватися при освоєнні нових територій за межами міської риси. Будівельна ділянка в цьому випадку не обмежується, що дає можливість запроектувати і розмістити весь комплекс основних і допоміжних будівель закладу. Перевагою даного варіанту є, як правило, кращі, порівняно з розташуванням в місті, екологічні умови. До недоліків можна віднести погіршення транспортної доступності (особливо

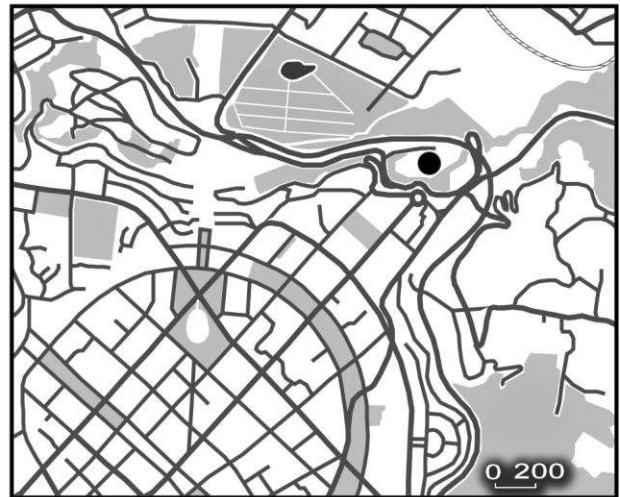
а) Будинок Культури, Фірміні, Франція.
Архітектор: Ле Корбюзьє

б) Студентський клуб «Діполі»,
Отаніємі, Еспоо, Фінляндія.
Архітектори: Рейма та Райлі Піетіля

в) Пансіонат «Дружба», Ялта, Україна.
Розроблено Союзним проектним
об'єднанням «Союзкурортпроект»

г) Будинок молоді, Єреван, Вірменія.
Архітектори: Погосян Г., Хачікян С.,
Тарханян А.

д) Національна бібліотека України для
дітей, Київ, Україна. Архітектори:
М. Будилівський, І. Цейтліна

е) Палац культури студентів,
Дніпропетровськ, Україна. Архітектори:
А. Баранський, А. Мучник, С. Глушков

Рис. 3. Приклади розташування закладів КПД в структурі міста

громадського транспорту). Також вибір території за межами міста підвищує вартість будівництва та експлуатації будівлі через необхідність прокладання нових потужних комунікацій: багаторядних шляхів, ліній електрифікованої залізниці, тролейбусу, метро тощо.

Яскравим прикладом даного типу розміщення є Студентський клуб «Діполі», Отаніємі, Еспоо, Фінляндія (рис. 3, б). Будівля знаходиться на мальовничій ділянці у передмісті Гельсінкі, яка до того ж має безпосередній доступ до водної поверхні заливу Лааялахті. Разом з тим автори проекту, арх. Рейма та Райлі Піетіля, запроектували його таким чином, що знаходячись у зеленій зоні клуб має зручний зв'язок з містом завдяки потужним магістралям.

Розміщення закладів культурно-просвітницької діяльності *за межами міста* відбувається лише за наявності цінного природного чи культурного спадку (заповідні зони, будівлі, місця проведення подій історичного значення), а відвідування їх має переважно періодичний характер, що виправдовує значні затрати коштів та часу. Інший напрямок впровадження культурно-просвітницької діяльності в роботу заміських будівель має довготривалий характер. Це інтеграція КПД в заклади санаторного та лікувально-курортного профілю (дитячих таборів, пансіонатів, санаторіїв тощо), що знаходяться в сприятливих природних умовах, відповідно подалі від забрудненого урбанізованого середовища. Саме таким прикладом є пансіонат «Дружба», що знаходиться неподалік Ялти (рис. 3, в). Розташування на гірській місцевості зумовило складне і водночас цікаве конструктивне рішення, розроблене цілою групою архітекторів та інженерів.

Вдалими прикладами розташування закладів КПД є наступні:

Будинок молоді в Єревані, Вірменія (рис. 3, г), являв собою систему терас горизонтально витягнутих по рельєфу парку, над якими височів циліндричний об'єм 14-ти поверхового готелю. Особлива залізобетонна конструкція нагадувала кукурудзу, завдяки чому будівля стала символом міста. Нажаль, у 2006 році її було демонтовано у зв'язку з поганим технічним станом.

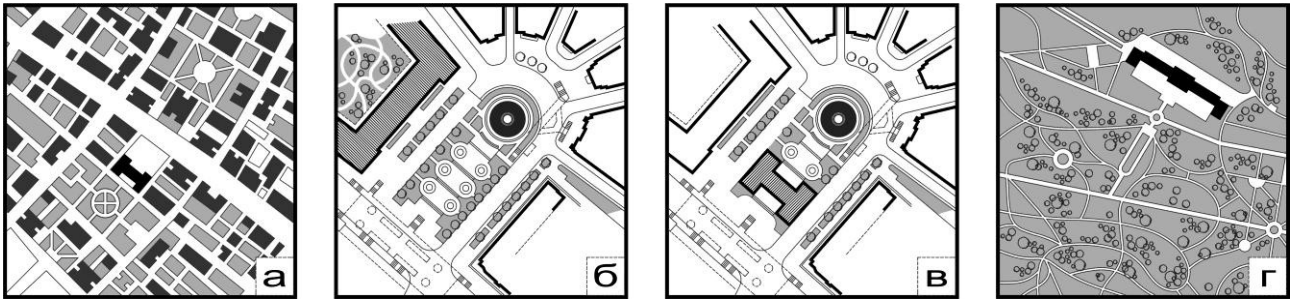
Яскравим зразком КПК є Національна бібліотека для дітей, Київ, Україна (рис. 3, д). Розташована неподалік від просп. Перемоги, будівля, разом з тим, прилегла до паркової зони «Дубки», що дає можливість зручного відпочинку, проведення групових читань та інших заходів на відкритому повітрі.

Одним з найбільш вдалих прикладів розташування КПК в структурі міста є Палац культури студентів у Дніпропетровську, Україна (рис. 3, е). Будівля розташована в центрі міста в парку ім. Т. Шевченка, на березі Дніпра. Це чудовий приклад інтеграції КПД та рекреаційної зони, що знаходиться неподалік від потужної транспортної магістралі (просп. К. Маркса), до того ж,

близькість до інших закладів громадського обслуговування забезпечує будівлю потенційними відвідувачами.

Спираючись на дослідження Безродного П. П. [5] можна виділити наступні прийоми розташування закладів КПД в структурі міста:

- в забудові магістралі;
- в забудові площі;
- вільне.

Рис. 4. Прийоми розташування закладу КПД в структурі міста

а – в забудові магістралі; б – в системі забудови площі; в – острівне розташування в системі площі; г – вільне розташування (в рекреаційній зоні)

У великих містах розташування будівлі в **збудові магістралі** (рис. 4, а) – найпоширеніший прийом, при якому установа КПД на рівні з іншими громадськими будівлями активно бере участь у формуванні громадського центру. Виділяючись із навколишньої забудови масштабним рішенням фасаду, а також відступом від червоної лінії (що є функціональною необхідністю для влаштування розвантажувальної площі з проходами на територію ділянки), культурно-просвітницький центр оживляє монотонність магістралі і акцентує увагу людини.

При розміщенні у **збудові площі** більш доцільно і функціонально виправдано, розмістити її в системі забудови (рис. 4, б), ніж при острівному розміщенні (рис. 4, в).

Прийом **вільного розміщення** (рис. 4, г) будівлі культурно-просвітницької діяльності в рекреаційних зонах (серед зелені, на берегах водних просторів тощо) найбільш повно відповідає характеру її роботи, сприяє чіткому функціональному зонуванню ділянки, розширює межі суспільного центру, виносячи деякі функції на відкрите повітря, покращує умови експлуатації та збагачує просторову композицію. *Проблеми зв'язку будівлі та навколишнього середовища* мають, в цьому випадку, особливе значення. Необхідність виконання окремих видів культурно-просвітницької роботи на відкритому повітрі, а також використання факторів природи (пейзажу, рельєфу, водоймищ) викликає особливості планування будівлі. Так, наприклад, приміщення фойє, кафе, бібліотеки, спортзали, художніх майстерень та ряду інших слід

розміщувати з можливістю виходу в парк, на видові майданчики тощо. З цим же пов'язане влаштування лоджій, балконів, терас та інших елементів.

При вільному розміщенні будівля стає ніби сполучною ланкою між архітектурним та природним оточенням, і це впливає на визначення масштабу її архітектурних форм. *Головний фасад*, обернений у бік міста або відкритого простору, зазвичай має великий масштаб членувань, властивий громадським будівлям і зберігає виразність при огляді з великої відстані. *Фасади, повернені до природи*, мають більш інтимний характер, що сприяє злиттю природного та штучного: відкриті тераси, майданчики для відпочинку та ігор, площини стін, що розкриваються, органічно поєднуються з навколишнім простором, зеленню парку, рельєфом. Розташовуючи заклад КПД безпосередньо в глибині парку або озелененого масиву необхідно виділяти місце так, щоб воно не завдавало збитків зеленим насадженням. У цьому випадку будинок стає невід'ємним елементом парку і суттєвого впливу на формування міського середовища не чинить, хоча і підпорядковується йому (зв'язок під'їздів з міськими транспортними шляхами, влаштування накопичувальної площі перед головним фасадом, який повернений в сторону найбільшого припливу людей тощо).

Значний вплив на вибір ділянки, композицію та структуру закладів культурно-просвітницької діяльності має наявність водної поверхні (моря, річки, озера, водосховища тощо). Велике естетичне, гігієнічне та художньо-декоративне значення водних просторів дозволяє використовувати їх при формуванні об'ємно-планувальної структури та архітектурного образу будівлі. Крім того, наявність водної поверхні дозволяє розширити функціональні можливості закладу КПД за рахунок проведення спортивних та культурно-масових заходів на воді.

Розглядаючи принципи та прийоми розміщення центрів культурно-просвітницької діяльності слід відмітити, що кооперування в єдиному будинку підприємств громадського харчування (кафе, ресторан, їдальня), торгівлі (книжковий магазин), комунального обслуговування (готель), а також культурно-просвітницьких (клуб, бібліотека, музей, школа мистецтв), спортивних (басейн, каток, спортзал) та адміністративних установ (салон урочистих подій тощо) дозволяє організувати роботу з відвідувачами і задовольнити їхні потреби в години дозвілля, не лише за допомогою громадських установ міста, а й самотійно, за межами міста (у період відпочинку або під час семінарів, конференцій і т.п.). Це дозволило б розміщувати великі загальноміські комплекси КПД у приміській зоні, тобто в мальовничих місцях з найбільш сприятливими природними умовами.

Нажаль, після здобуття Україною незалежності, питанням культурно-

просвітницької діяльності приділялося мало уваги, що призвело зниження престижу даних установ. Стихійні процеси, що прийшли на противагу плануванню, призвели до втрати мережі закладів КПД й вимагають перегляду сформованих прийомів проектування та нормативної бази.

На вибір місцерозташування КПК впливає наявність вільних ділянок на шляху основних потоків руху населення, добре пов'язаних із зупинками громадського транспорту.

В умовах міської забудови КПК розташовуються, найчастіше, в окремій будівлі; при плануванні і розробці генерального плану для таких споруд слід використовувати *принцип компактності*, що досягається чіткою функціонально-просторовою організацією території.

При розміщенні КПК всередині міста, де оточуюча забудова являє собою, як правило, рядові житлові будинки, необхідно виділяти культурно-просвітницький заклад шляхом контрастного об'ємно-планувального рішення, надаючи зовнішнім формам особливої виразності та скульптурності.

Інтеграція рекреаційних зон та закладів культурно-просвітницької діяльності позитивно позначиться на обох складових. Адже, якщо розглядати питання з точки зору КПД, об'єднання дозволить покращити навчальний процес не лише за рахунок належних умов для відпочинку, а й проведення просвітницького процесу безпосередньо в рекреаційній зоні. З іншого боку, підпорядкування територій для відпочинку закладам КПД покращить контроль та догляд за даними ділянками, що поліпшить екологічну ситуацію в цілому [6]. Зважаючи на це, необхідно передбачити можливість організації роботи таким чином, щоб кожен з елементів (рекреація та КПК) міг працювати як кооперовано, так і самостійно.

Отож, можна зробити такі висновки:

1. Містобудівні умови розміщення культурно-просвітницьких центрів повинні передбачати можливість розміщення їх так, щоб вирішити усі нормативні та функціональні вимоги до генерального плану та забезпечити можливість перспективного розширення та вирішення питань реконструкції.
2. Існує декілька принципових рішень містобудівного розміщення закладів КПД, та найбільш оптимальним є вибір для будівництва вільної ділянки, що дає можливість в повній мірі задовольнити потреби подальшого розвитку та реконструкції, нормальної інсоляції, розміщення всіх необхідних зон.
3. Бажаним є включення закладів КПД в рекреаційну зону, що покращить загальний пейзаж та забезпечить захист від шуму і забруднення повітря, розширить функціональні можливості для відпочинку та проведення занять на відкритому повітрі. Якщо ж такої можливості немає, то потрібно передбачити місце для створення рекреації з використанням елементів природи.

Таким чином, *найкращим місцем розташування КПК є рекреаційна зона* (парк, набережна тощо), що знаходиться в безпосередній близькості до потужної транспортної комунікації. На вибір місця впливає досить значне скупчення потенційних відвідувачів, тобто центральна частина міста, зони з переважним тяжінням населення в одному напрямку, ділянки на шляху основних потоків руху неподалік від транспортних магістралей, добре зв'язаних із зупинками громадського транспорту.

Список використаних джерел:

1. Архитектурное проектирование общественных зданий и сооружений: Учебник для вузов/ В. В. Адамович, Б. Г. Бархин, В. А. Варезкин и др.; Под общ. ред. И. Е. Рожина, А. И. Урбаха. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Стройиздат, 1984. – 543 с., ил.
2. Гостев В. Ф., Юскевич Н. Н. Проектирование садов и парков: Учеб. для техникумов. – М.: Стройиздат, 1991. – 340 с., ил.
3. Гельфонд А.Л. Архитектурное проектирование общественных зданий и сооружений: Учеб. пособие. – М.: Архитектура-С, 2006. – 280 с., ил.
4. Харитоновна А.А. Архитектурно-планировочное формирование центров изобразительного искусства: дисс. ... канд. арх. наук / Харитоновна Алина Анатольевна. – Одесса, 2005. – 241 с.
5. Безродный П.П. Дома молодежи. Основные принципы проектирования: дисс. ... канд. арх. наук / Безродный Павел Павлович. – К., 1969. – 151 с.
6. Примачок О. А. Про проблеми формування сучасних культурно-просвітницьких закладів // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. збірник. – К.: КНУБА, 2011. – Вип. 26. – с. 348 – 353.

Аннотация

В статье рассмотрены учреждения культурно-просветительной деятельности (КПД) как подсистема городской среды и сформированы основные рекомендации по их расположению в структуре города.

Ключевые слова: учреждения культурно-просветительной деятельности (КПД), культурно-просветительский комплекс (КПК), рекреационные зоны города

The summary

In the article was considered institutions of cultural and educational activities (CEA) as a subsystem of the urban environment and formed the main recommendations for their location in the structure of the city.

Keywords: institutions of cultural and educational activities (CEA), cultural and educational complex (CEC), recreation areas of the city